

BÜYÜK ÇARŞI HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Ahmet TUTEN¹

Öz

Günümüzde Kapalı Çarşı ya da Büyük Çarşı olarak bilinen küresel ticaret merkezinin İstanbul'un fethinden sonra önem kazandığı görülmektedir. Çarşının ortaya çıkışını özellikle Fetih öncesine götürmek isteyen bazı tarihçiler İmparator Augustus'a hatta Bizans İmparatorluğunun kuruluşuna dek götürmüşlerdir. Nitekim bu yaygın kanaate sebep olan sebep ise kapalı çarşının girişinde bulunan Kartal Simgesi'dir. Fakat bu görüş yapılan son araştırmalarda eski Bizans çarşısının bugün ki kapalı çarşıya çok uzak mesafede olduğu ve Kapalı Çarşının Osmanlı mimarisi ile yapıldığıdır. Asya ve Avrupa'nın Akdeniz ile Karadeniz'in, İpek ve Baharat yollarının keşişim noktasında bulunan İstanbul'un ticari önemi malumdur. Bundan dolayı birçok tacirin dikkatini hep çekmiştir. Diğer bir sebep ise Osmanlı Devletinin ticareti desteklemesi ayrı bir etken olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada İstanbul Kapalı Çarşısının ortaya çıkışı, Bedesten kelimesinin kökeni ve özellikle XV – XVI yy.da ticari faaliyetleri ve esnaf istatistikleri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Kapalı Çarşı, Bedesten

¹ Cumhuriyet Üniversitesi Tarih Bölümü Master Of Arts (MA) Öğrencisi.

Büyük Çarşı ya da (Bedesten) Kelimesinin Kökeni ve Ortaya Çıkışı

Büyük Çarşı (Çarşı-yı Kebir) yahut *Bedesten* ismiyle adlandırılan çarşı tek kitle ve aynı zamanda kurulmuş olmayıp iki bedestenin etrafında hanların yoğunlaşması ile teşkil edilmiştir. Türk halkı buraya *Kapalı Çarşı* olarak adlandırırken yabancılar ise *Grand Bazar*, *Great Bazaar*, *Grossbazar* olarak adlandırmışlardır².

Bedesten kelime manası ile yukarıda belirtildiği gibi *Kapalı Çarşı* manasında kullanılsa da *Bezzazistan* kelimesinden gelmektedir. Lehçe-i Osmani'de Bedesten kelimesi için “ Bez Satılan bezzaz mahaline, nefis kumaşlar satılan yer, silah bedesteni, cevher bedesteni” gibi izahatı bulunmaktadır. Kamus-u Türki de ise “Bezesten zebanzedi bedesten olarak geçmekle birlikte kıymetli esliha ve mücevherat gibi alışverişlerin olduğu çarşı” manasındadır. Ebuzziya Lügatinde ise “Bedesten ağır kıymettar eşya satan esnaf çarşısı” gibi tarif olunmuş ve ilave olarak Kamusu Osmani'de ise “ Bedestan, bedesten'dir ki orada sadece kumaş ve eşya satılmaz, çünkü malumdur ki Arabi'de *bezzaz* silah demektir. Acaba muhtemel değil midir ki bedesten'in aslı bezzistan olsun? ”³

Osmanlı İmparatorluğuna 469 yıl başkentlik yapmış muazzam şehir olan İstanbul'da Bedesten ya da Kapalıçarşı adıyla üç büyük mekân bulunmaktadır. Bunlardan 1- *Cevahir Bedesteni ya da İç Bedesten (Mücevher Bedesteni)* 2-*Sandal Bedesteni* 3- *Galata Bedesteni'dir*. İsmi geçen üç bedesten Kapalı çarşı içinde kapılarla ayrılmış müstakil binalardır. Cevahir Bedesteni hemen büyük çarşının göbeğinde gibidir. Bundan dolayı *İç Bedesten* adını almıştır ve “*Eski Bedesten yada Atıyk Bedesten*” de denmektedir. Sandal Bedesteni ise Büyük Çarşının doğu kenarındadır ve bir kapısı doğrudan sokağa açılır ve “*Yeni Bedesten*” olarak da anılır.⁴

1- Cevahir Bedesteni: Fatih Sultan Mehmet tarafından hayratına gelir sağlamak üzere 1453-1481 tarihleri arasında yaptırılmıştır. Cevahir Bedesteni hakkında yaygın bir iddia ise Bizans yapısı olduğu yolundaki kanıdır. Nitekim efsaneyi doğuran sebep ise dört kapısından birinin üstünde süs unsuru olarak Kartal kabartması olmasıdır. Fakat bu durum mümkün görünmemekle birlikte binanın mimari özellikleri göz önünü alındığında tamamen Türk yapısı olduğu aşıkardır⁵ ayrıca Tursun Bey'in eserinde de bu yapının fetih sonrası yapıldığı hakkında bilgi

² Semavi Eyice, “Büyük Çarşı” *TDV İslam Ansiklopedisi* C.VI., İstanbul 2003, s.509.

³ Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s.187.

⁴ Reşad Ekrem Koçu, “Bedesten ve Kapalıçarşı”, *Hayat Tarih Mecmuası*, İstanbul 1973, s.49.

⁵ Semavi Eyice, “Bedesten” *TDV İslam Ansiklopedisi* C.V., İstanbul 2003, s.306-307.

verilmektedir⁶Bedesten Binaları için bir örnek sayılacak olan eski İstanbul bedesteninde kasaların konması için yer altında yerler ve ayrıca dört tarafı kapalı 28 mahzen, dükkânların altında da sandıklar vardır. 28 mahzenin 4'ü köşelerde 24'ü de duvarların içindedir. Bunlar üç dükkana bir mahzen düşmek üzere yapılmıştır. 1008 m² olup içeriden bakınca 15 dışarıdan bakınca ise 23 kubbe görülmektedir diye genel kanı oluşsa da Türk Mimarisi üzerine çalışan Yüksek Mimar Ekrem Hakkı Ayverdi kubbelerin sayısını 15 olarak tespit etmiş ve diğer kubbe görünümlü tümseklerin kurşun akıntısı için yapılan beslemeler olduğundan bahsetmiştir⁷.

2- Sandal Bedesteni: Nuruosmaniye Camii tarafında bulunan *Sandal Bedesteni* tarihi daha önceki dönemlere dayandığı konusunda tartışmalar bulunmakla beraber Ekrem Hakkı Ayverdi'nin tespitleri ve Evliya Çelebinin seyahatnamesinde Fatih Sultan Mehmet döneminde yapıldığı yazmaktadır⁸. Sandal ismini alması ise Hint coğrafyasından gelen çizgili bir kumaştandır. Du Loir seyahatnamesinde burada halı ve kumaş, değerli kaplar koşumlar kılıçlar satıldığından bahseder. Yine bu bedestenin hemen yanında Esir pazarı olması buranın bedesten olduğuna kanıt olarak öne sürülmektedir. Sandal Bedesteni uzun yıllar İstanbul Belediyesinin Mezat Salonu olarak kullanılmıştır⁹.

3- Galata Bedesteni: Tamamen ayrı bir şehir gibi gelişen Galatada ki bu bedesten Fatih Sultan Mehmet zamanında yaptırılmıştır. Çevresine Yelkenciler, Rüstem Paşa hanları ile bazı ahşap dükkânlı çarşılar kurulmuştur. Bu bina benzerlerine nazaran dikdörtgen değil kare şeklinde inşa edilmiştir ve dört paye ile dokuz bölüme ayrılmıştır üstüne de kubbe örtülerek modern bir çarşı olarak ön plana çıkmaktadır. Nitekim 1966 yılından itibaren yapılan restorasyonlar neticesinde çok kötü bir değişikliğe uğramış içinde çok eskiden kalan meşe ağaçları sökülümüştür¹⁰.

⁶ Bunun üzerine zengin yoksul her taraftan dökülüp geldiler. Evler saraylar tuttular. Ayrıca fermanla her şehirden şöhet bulmuş hoca getirtti. Sultan hallerine münasip evler ihsan etti. Şehirde büyük bedestenler, çarşılar, Pazar yerleri ve kervansaraylar yaptırdı Tursun Bey, *Tarih-i Ebul Feth*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1990, s.58.

⁷ Reşad Ekrem Koçu, a.g.m., s.53.

⁸ Eyice, “*Büyük Çarşı*”, s.509.

⁹ Eyice, “*Bedesten*”, gös.yer.

¹⁰ gös.yer.

Görüldüğü üzere İstanbul'da bulunan bedestenler çok amaçlı ve birbirinden bağımsız olarak teşkil edilmiştir. Fetih'ten sonra Fatih Sultan Mehmet şehrin kendisinden önceki hayat tarzına müdahalede bulunmamış fakat İslam cemaati şeriat icapları gereği fiziki olarak İslami bir yapıda olmasını gerektiği aşikârdı.

Osmanlı şehir taramalarında Bedesten daima şehrin en önemli yapıları arasında yer almaktadır. Büyük Seyyah Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Osmanlı Kentlerini bedestenliler/bedestensizler olarak ikiye ayırmıştır¹¹. Kural olarak bedestenli kent uluslar arası bir ticaret merkezidir. Bu sınıfta olan şehirler genellikle yoğun nüfusa sahiptirler ve bu nüfusun bir bölümü varlıklı yönetici sınıfın varlıklıları ile daha çok ithalatçı olan zengin tüccarlardır ki nadide malların ticareti ile iştigal etmektedirler. Bir önemsiz belde bir anda bedesten zuhur etmişse bedestenin gelişile birlikte o belde zengin ve korunma arayan tüccarları çekerek bir ticaret merkezi konumuna gelecektir. Esasen bir belde Bedestenin ihdası Padişah fermanı yada Vezir hükmü gibi yollarla mümkün olmaktadır¹².

İstanbul Bedesteni ve onu çevreleyen çarşı Sultanın fermanıyla Fetih sonrası canlılığı artırmak gayesi ile teşkil edilmiştir. Bir bedestenin üç tane ekonomik işlevi bulunmaktadır.

- 1- Bedesten ithal malı, çok değerli emvalin, özellikle kumaşların emniyet içinde saklandığı ve ticaretinin yapıldığı yerdir.
- 2- Burada yerleşik tacirler (kain) ticari faaliyetlerini sürdürmekte ve sınırlar ötesi ticaret için kervanlarını yola hazırlamaktadırlar.
- 3- Bedesten kişilerin şahsi varlıklarını (altın, gümüş, mücevherat) gibi değerli eşyaların devlet teminatı altında saklandığı kasaların bulunduğu banka idi.

Burada bir emanetçi bulunmakta idi ve kayıp mallar burada bir süre saklanıp, o süre zarfında sahibi ortaya çıkmaz ise beytülmal'e aktarılmaktaydı. Kısacası Bedesten pek çok bakımdan günümüz borsasının işlevini yerine getirmiştir¹³. İşte bu ticaret merkezinin en önemli ve bozulmamış bölgesi olarak kapalı çarşı Osmanlı İmparatorluğunun canlı tanığı olmuştur. Ayrıca ne kadar sanat değerinde olursa olsun binalar yüzyıllar içindeki yaşamlarında büyümeler ve küçülmeler geçirir de hiçbir bina Büyük Çarşı kadar eş benzerlikte sürdürmemiş ve Canlı Binalar topluluğu içinde Büyük Çarşı ilk sırayı alacaktır¹⁴.

¹¹ *Bedestenli Şehirler (Avrupa) : Edirne, Selanik, Serez, Yenişehir, Sofya, Belgrad, Budin, Saraybosna, Üsküp, Filibe Asya: Bayburt, Bolu, Ankara.*

¹² Halil İnalcık, "İstanbul'un İncisi: Bedesten" *İktisat ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul 1997, s.119-121.

¹³ a.g.m.,s.122.

¹⁴ Feridun Akozan, "İstanbulun Kapalı Çarşısı" *Tarih Dergisi*, İstanbul 1979, s.761.

Görüldüğü üzere Bedesten bir şehrin gelişimine doğrudan katkı yapan etmenlerin başında gelmekle tipik Anadolu şehir ve mahallelerinde olduğu gibi Pazaryeri yada Camii etrafında teşkil edilen mahallelere nazaran Bedesten etrafında da şehir teşkil edilmiş ve bütün sosyal ve iktisadi gelişmeler buradan takip edilmiştir.

İslamiyet ve Osmanlı her ne kadar ticareti desteklemiş olsa da ticaretin en önemli argümanlarından biri olan faizle borç verme çok yaygındı.¹⁵ Köylü ve Zanaat erbabının üretimi ve geliri üzerinde devlet denetimi çok açıkken tüccarlar sermaye sahibi olmaya en yatkın sınıf olarak ticaret yapmaktaydılar ama zenginleşen bu tüccar kitle gücünü siyasi bir güce çeviremiyordu. Halk arasında bu zengin kitle “Bezirgan” yada “Madrabaz” gibi negatif yorumlara sebep olurken Müslüman bir orta sınıfın çıkışını engelleyen temel etmenlerdendir¹⁶.

Buna mukabil ticari hayatın içerisinde yer alan Vakıflar aracılığıyla da doğrudan ya da dolaylı olarak ticaret yapılmaktaydı. Amaçlarına göre vakfiyeler ilk olarak Dini düşüncelerle vakfedilmiştir. İkinci sırada ise vakıf kurucusunun hayır ve hasenat yoluyla dileklerini yerine getirecek dualar ile mazhar olmayı umduklarındandır ve bu dünyadan göçtükten sonra hayırla anılmak istemelerindendir. Bir diğer husus ise vakıf sahibinin evlatları arasında anlaşmazlık çıkmasını ve mallarını gayri meşru yere sarf etmesinler diye vakfettikleridir. Yine bunun dışında ise emekli olan devlet ricalinden bazı kimseler ellerindeki malları asıl memleketleri neresi ise oraya bir nevi yatırım gibi vakıf yapmalarındır¹⁷ İşte İstanbul’un fethinden sonra da Fatih tarafından teşkil edilen *Cevahir Bedesteni*’nin gelirleri Ayasofya Camii’ne yukarıdaki gayeler güdülerek vakfedilmiştir¹⁸.

Büyük Çarşısının Organizasyonu ve Denetimi

a-) Büyük Çarşısının Tacirleri:

Büyük Çarşı, İmparatorluk Vakıf Yönetiminin genel denetim kapsamındaydı. Ticaret ise büyük tüccarların elindeydi. Bu tüccarlar tarihi ipek ve baharat yollarından gelen ürünleri Osmanlı şehirlerinde ve bilhassa Büyük Çarşıda satılıyordu ve buradaki tüccarlar çok büyük paralar kazanıyordu ayrıca Osmanlı toplum yapısı içinde bürokrasi sınıfının hemen altında buluyordu. Nitekim 15.yy. ait Bursa Şerhiye sicillerinde yer alan tereke kayıtlarında yapılan

¹⁵ Surayı Faroqi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s.73.

¹⁶ Taner Timur, *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, İmge Kitapevi Yayınları, İstanbul 1994. s.30-31.

¹⁷ Hasan Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, Dilek Matbaası, Sivas 1998, s.143.146.

¹⁸ Pakalın a.g.e. s.188.

araştırmalarda büyük tüccarların çok azının serveti 200 bin akçayı (4000 altın) geçmektedir. Bilhassa İstanbul, Bursa, Edirne gibi büyük şehirlerde bulunan sarraflar sermaye bakımından büyük tüccarlardan önce gelirlerdi ve bunlar ileriki zamanda devlete kredi verecek seviyeye gelmiştir¹⁹.

Söz konusu topluluklar, örgütleri ve temel kurallar için dinî ve manevî bir dayanak aramıştır; bu yüzden her meslek loncasının başında bu manevî ve dinî yetkiyi temsil eden (Şeyh) bulunurdu. Arap ülkelerinde şeyh, loncanın baş yöneticisi oluyordu. Rumeli ve Anadolu'da ise yalnızca manevî bir önder konumunda idi. Şeyh, çıraklık ve ustalık törenlerine başkanlık ederek ve loncada cezalan bildirip uygulayarak loncalarda önemli bir rol oynamıştır. Şeyh, hepsi de fütüvvet ahlâkını iyi bilen deneyimli lonca ustaları arasından seçilirdi. Şeyhin yanında törenleri yöneten bir yardımcı, nakib olurdu. Devlet loncalarla ilişkiyi, loncanın vergi borcunu toplayıp devlete teslim eden kethüda aracılığı ile sağlardı²⁰.

Bahsimevzu esnafın devlet ile ilişkisine farklı bir örnek ise IV.Mehmet'in Girit seferi dolayısıyla padişahın huzurunda resmi bir geçit yaptıklarından bahseder: 27 Mayıs Pazar sabahı bütün halkın ayağa kalktığından bütün esnaf kabilelerin kendi çarşılarına hareket ettiğinden ilk olarak Subaşının geçtiğini daha sonra zürra (ekiciler), onu takiben maşallacı sonra bedesten kahyası, pazarcı denilen manav ehli, daha sonra aktar esnafından geçtiğinden ve bu şekilde toplam 53 esnafın resmi geçitte bulunduğunu ve sınıf sınıf saf saf duran esnaf alayına padişahın bol ihsanlarda bulunarak onlara hediyeler verdiğini söyler²¹

Her ne kadar dini ticaret ahlakı görünürde olsa da esnafların içerisinde hile yapanları bulmak mümkündü. Evliya Çelebi'ye göre buradaki esnafların gayet dindar olduğu bin Karun mala sahip oldukları ve "Kazananı Allah Sever" deyip bütün mallarını dükkânlarına bezeyip satış yaptıklarından bahsetmiştir. Mehmet Zeki Pakalın'ın verdiği bilgilere göre ise bahsimevzu Hacıgiler esnafı için " *Müşteriler gelince heman kolları sıvayıp abdest alma vaziyeti takınırlar ve dudaklarında riyakâr mırıldılar oynatırlardı. Müşteriler bililtizam beklete beklete usandırırırlardı. Malları tutturabildiğine % 100 % 200 hatta kapatarak ele geçirdiklerini % 500 karla satan bu adamlar, gözleri yaşlı kucağı çocuklu, koltuğu bohçalı veya elinde bir mücevher ile gelen bir erkeği tatlı dilleri ile kandırıp, şuursuzlaştırdıktan*

¹⁹ Mehmet Ali Ünal, Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Fakülte Kitapevi, Isparta 2014, s.41-42.

²⁰ Halil İnalçık, *Klasik Çağ(1300-1600)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s.158-159.

²¹ Eremyan Çelebi, *XVII. Asırda İstanbul*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1988, s.292-294.

*sonra malın satılmasının aceleye gelmemesini, eline biraz para tutuşturup şunu al harçlık et tuzu biberi ile satalım deyip malı kapattıkları görülmüştür*²². “

Görüldüğü üzere kapalı çarşı içerisinde ticarete hile katan esnafları görmek mümkündür ki II. Selim’in İstanbul Kadısı ve Ayasofya Mütevellisine yazdığı hükümde bu durumu görmek mümkündür²³.

Buradaki tacir kitlesi Fetih’in ilk yıllarından itibaren oldukça genişlemiş zamanla hemen her dinden kişiler görülebiliyordu. Bu konuda başvurulacak ana kaynak olarak Fatih’in Vakfiyeleri²⁴ adlı eser ön plana çıkmaktadır. İkincisi ise Evliya Çelebinin Seyahatnamesi²⁵ ve bunların derlemesiyle Yaşar Baş’ın İstanbul Kapalı Çarşısı (15 – 17.yy) adlı doktora çalışmasıdır.

Yaşar Baş’ın doktora çalışmasında 15.yy.ın ikinci yarısından 16.yy ve 17.yy a kadar ki istatistikleri görmek mümkündür. Kapalıçarşı’daki vakıf dükkânları ve esnafının XV. yüzyıldaki durumunu gösteren iki asıl vakfiye vardır. Bunlar, Vakfiyeler, tahminen 1472 ve 1478 tarihlidir. Bunların tamamlayıcı nitelikte olan evkaf tahrir defteri ise, 1489 tarihlidir. Tabloda gösterileceği üzere II. Mehmet’in Cevahir Bedesteni ve yakın çevresinde 708 vakıf dükkânı vardı. Vakfiyede, bu dükkânlardan yüz elli dördünün meslek alanları yazılmıştır.

Bununla beraber Kapalıçarşı, yedi yüz sekiz vakıf dükkândan ibaret değildi. Coğunluğu, Kapalıçarşı’nın güneyi veya güneydoğusunda idi. Bir kısmı ise, İstanbul Üniversitesi ve Mercan tarafında bulunuyordu. Bunlar ise, iki yüz otuz beş kadardı. Ancak vakfiyede, bu ikinci gruptaki esnafın meslekî alanları hakkında bir bilgi verilmemiştir. Her iki kısımdaki dükkânların toplamına bakılır ise, bu yıllarda Kapalıçarşı’daki dükkânların sayısı, en az 943’e yükselmiştir. Toplam olarak ise Eylül 1489 tarihinde dükkân sayısı 1126 adet olmuştur²⁶.

²² Pakalın, *a.g.e.*, s.189.

²³ “ Hala bedesten de bey’ için tellala verilen esbabı ehl-i bedestenden birkaç Müslüman ve kâfir ittifak edip esbab-ı mezbur-u bir miktar akçeye çıkardıklarından sonra artık artırmayıp ve tellal dahi mezburların havasına tabi olup kimesne ziyade eylemez deyip sahibi de zaruri olub verdikten sonra mezburlar esbabı mezbureyi ortalarında mezat edip aldıkları semenden nice akçe dahi ziyadeye çıkarıp badehu ahara bey’ edip cümlesi ortalarında kısmet eyledikleri ve ehl-i bedestenden biri tellal elinden bazı esbabı beş yüz akçeye alıp badehu yine tellala verip 550 akçeden mezat eyle deyüp tellal taşradan gelmiştir mezat edüp ziyadeye bey’ eyledikleri ilam olup hususu olup hususu mezbur a’lüm-ül-üle-ma-il mütebahhirin müftü-yülenam edam-Allahü fezailihü istifda olundukta zikrolunan husus harami mahzdır hakim cümlesini ta’zir edip müteveli bu makule hainlerden dükkânların alıp muamelatı sahih kimselere vermek lazımdır ve bu makule hilelerin ve hüd’aların bilup mmen eylemeyen kethudaları hırsız diye fetvayı-i şerif vermeyim buyudum ki... İlah” Pakalın, *a.g.e.*,190.

²⁴ Fatih Mehmet II Vakfiyeleri, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1938.

²⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname Günümüz Türkçesiyle Cilt 1.2*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s.261.

²⁶ Yaşar Baş, *İstanbul Çarşısı (XV-XVII. Yy)*Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2008, s.134.

Eylül 1489’da Kapalıçarşı: Cibayetler, Bölümler, Dükkânlar, Meslekler ve Esnaf Profili.

ESNAF GRUBU VE ÇARŞIDAKİ YERİ (Bezzâzistân Cibâyeti)	Dükkân /esnaf toplamı	Aylık toplam kira	ESNAFIN MENSUB OLDUĞU DİN				
			Müslüman	%	Yahudi	Ermeni	Hristiyan ve diğer
1.Cevahir Bedesteni (Bezzâzistân enderûnu) içindeki dükkânlar (126 sandık ve 14 köşe)	140	2572	122	87,14	5	10	3 Rum
<i>Cevahir Bedesteni kuzeyindeki dükkânlar</i>							
2. Gelincik Pâzârı dükkânları	49	1282	48	98	1	-	-
3. Gelincik Pâzârı dükkânlarının devamı	45	986	45	100	-	-	-
4.Ayakkabıcı dükkânları (Kefş-gerân)	58	996	57	98,27	-	1	-
5. Pabuçcular (Bâbüççiyân)	38	477	37	97,36	-	-	1 Rum
6. Pabuçcu dükkânlarının devamı	16	229	16	100	-	-	-
7. Pabuçcu dükkânlarının devamı	41	672	41	100	-	-	-
8. İnce kumaşçılar (Boğâsiyân)	44	1272	36	81,81	7	1	-
9. Keçeciler, Gocukcular (Kebeciyan)	25	438	25	100	-	-	-
10. Çakır Ağa Mescidi’nin karşısındaki dükkânlar	50	987	41	82	8	1	
11. Çakır Ağa Mescidi civarındaki diğer dükkânlar	31	462	24	77,41	7	-	-
<i>Cevahir bedesteni güneyindeki dükkânlar</i>							
12.Terziler (Hayyâtîn)	50	737	46	92	2	2	-
13.Yahudi esnafı (Yahûdiyân ma’a mukâbeleti) ⁵¹⁶	49	1506	32	65,30	17	-	-
<i>Cevahir Bedesteni doğusundaki dükkânlar</i>							
11. İbrişimciler, Kuyumcular (Gazzâzân, Zer-gerân)	68	1829	63	94,02	1	1	2 Rum
12.Kuyumcular, Yorgancılar ve onların ekleri	78	869	72	87,5	2	3	1 Rum
BEZZÂZİSTÂN CİBÂYETİ TOPLAMI	782	15.314	706	90,36	50	19	7
Bodrum Hânî oda ve dükkânları (Bu sayımda Bezzâzistân Cibâyeti’nden ayrı kaydedilmiştir)	55	1291,6					
Bodrum Hânî’na bağlı odalar	24	259					
BODRUM HANİ TOPLAM:	79	1550,6					
<i>Mahmûd Pâşâ Dükkânları</i>							
1.Yeri kaydedilmeyen Dükkânlar	23	94	22-5			1	
2. Eski Esir Bazârı (Bâzâr-ı Esb-i Köhne) ve Cendrehâne odaları ve dükkânları	57	557	48-5		-	9-6	
3.Marangozlar (Necârîn), Çadırcılar (Hayme-dûzân)	42	604	39-1			2	-
4.Sarâclar veya Eyerciler (Palân-dûzân)	24	148	22-2		-	-	-
5.Mutâflar (Mûy-tâbân) ve Bakkâllar ve diğerleri	58	690	57		-	1	
6.Fabrika (Kâr-hâne)	23	110	22		-	1	-
7.Sırt Hamamı yanındaki dükkânlar	3	30	3		-	-	-
8.Eski Saray yanındaki dükkânlar	35	352	34		-	1	-
MAHMÛD PAŞA DÜKKÂNLARI 265 dükkânın 26’sı mukâta’a-i zemindi.	265	2585	250	94,31	-	15	-
GENEL TOPLAM	1.126	19.449					

1520 ve 1528'de Kapalıçarşı: Cibayetler, Bölümler, Dükkânlar, Meslekler ve Esnaf Profili

ESNAF GRUBU VE ÇARŞIDAKİ YERİ 1520 (Bezzâzistân Cibâyeti)	Aylık kira	Dükkân	Köşe	Toplam	Boş	Müslüman	%	Yahudi	Ermeni	Arap +Acem	Rum + v.s
<i>Bezzâzistân içi (Cevahir Bedesteni içi)</i>											
Bezzâziyye içi, sandık ve zaviye (köşe)	6070	140	28	168	1+5	130	80,2	9	12	5+3	2+1
<i>(Doğusuna bitişik dükkânlar (52 adet)</i>											
Sarrâfân ve Sayyâğân der bîrûn-ı Bezzâzistân (Sarrâflar ve Kuyumcular)	1220	14	16	30	-	24	80,0	3	-	0+1	2+0
Mukâbele-i Sarrâfân ve Sayyâğân	1294	22	-	22	-	19	86,3	-	3	-	-
<i>(Kuzeyine bitişik dükkânlar (63 adet)</i>											
Bâzâr-ı Gelincik der dâire-i bîrûn-ı Bezzâzistân	1070	18	19	37	-	37	100	-	-	-	-
Mukâbele-i Bâzâr-ı Gelincik	619	25	1	26	-	26	100	-	-	-	-
<i>(Batısına bitişik dükkânlar (50 adet)</i>											
Dekâkîn-i Kalânisiyye (Kûlahçılar)	1055	14	14	28	1	25	92,8	2	-	-	-
Dekâkîn-i mukâbele-i Kalânisiyye	845	22	-	22	-	19	86,3	3	-	-	-
<i>Güneyine bitişik dükkânlar (58 adet)</i>											
Meslek-i Yâhûdiyân	1670	18	20	38	1	26	70,3	6	2	0+2	1+0
Mukâbele-i mezbûr	820	20	-	20	-	18	90,0	2	-	-	-
<i>Cevahir Bedesteni (Bezzâzistân-ı Atîk) çevresindeki diğer dükkânlar</i>											
Çuhacıyân ve Kâvvâsân (Çuhacılar, Okçular veya Yayıncılar)	290	10	-	10	-	7	70,0	3	-	-	-
Tetimme-i Sarrâfân ve Sayyâğân	486	33	1	34	4	28	93,1	-	-	-	1+1
Sayyâğân	343	14	-	14	2	11	91,6	-	1	-	-
Mukâbele-i Sayyâğân	226	14	-	14	4	10	100	-	-	-	-
Tetimme-i Bâzâr-ı Gelincik	2197	57	1	58	-	51	87,9	3	3	1+0	-
Mukâbele-i Bâzâr-ı Gelincik	828	21	-	21	-	19	90,4	-	2	-	-
Kebeciyân (Keçeciler)	951	27	1	28	-	25	89,3	3	-	-	-
Mukâbele-i Çakır Ağa	2668	75	-	75	11	41	64,6	17	1	0+1	4+0
Bezzâzân ve Kazzâzân (İnce kumaşçılar ve İbrişimciler)	583	21	-	21	-	21	100	-	-	-	-
Mukâbele-i mezbûr	944	37	1	38	-	31	78,9	6	1	-	-
Hayyâtân (Terziler)	403	25	-	25	-	24	96,0	-	1	-	-
Mukâbele-i Hayyâtân	583	29	-	29	-	27	93,1	1	1	-	-
Hallâcân (Yorgancılar) ve Sayyâğân	245	30	-	30	12	18	100	-	-	-	-
Mukâbele-i mezbûrîn	346	39	-	39	8	31	100	-	-	-	-
Hallâcân ve 1 harab Bozahane zemini	106	11	-	11	2	8	88,9	-	1	-	-
Haffâfân (Kavaflar, Ayakkabıcılar)	1510	68	-	68	-	67	98,5	-	1	-	-
Meddâsîn ve Na'âfîn (Dericiler ve Pâbuççular)	307	23	-	23	2	21	100	-	-	-	-
Mukâbele-i mezbûrîn	445	34	-	34	5	29	100	-	-	-	-
Mücellidân (Ciltçiler) ve 3 adet mahzen	612	44+3	-	44+3	7	36	90,0	3	-	0+1	-
3 hücre ve 12 dükkân (tücü hela yakını).	148 (70)	12+3	-	12+3	2	13	100	-	-	-	-
Bezzâziyye-i Suğrâ dükkânları	270	60	-	60	42	16	88,9	-	1	0+1	-
Bezzâziyye-i Suğrâ'ya bitişik 13 dükkân ve harici 2 hücre	280 (310)	13+2	-	13+2	-	15	100	-	-	-	-
Tursun Hoca Odaları mukâta'a arsası	125										
Bodrum Hanı'na bitişik Kûlahçılar	270	14	-	14	-	14	100	-	-	-	-
BEZZÂZİSTÂN CİBÂYETİ: (3'ü mahzen, 5'i hücre. Ayrıca 2 zemin	29.829	1012	102	1114	109	887	88,0	61	30	6+9	10+2

İki adet tabloda da görüleceği üzere gayrimüslim ve yabancı esnaf sürekli artmakta ve bu durum kapalı çarşı için de geçerli idi. Müslüman esnaf, 1489'da %'de 90'ın üzerinde iken, Ocak 1520'de bu oran yaklaşık olarak iki puanlık gerileme ile %'de 88'e gerilemişti. Özellikle Cevahir Bedesteni'ndeki Gayrimüslim veya yabancı esnaf sayısı artmıştı. Cevahir Bedesteni ve çevresiyle ilgilenen tahsilât dairesinde, 887 Müslüman, 61 Yahudi, 30 Ermeni, 6 Arap, 9 Acem, 10 Rum ve 2 Avrupa menseli esnaf vardı. Gayrimüslim esnafın çoğunluğu Cevahir Bedesteni'nde birikmişti. Ancak yine de sayı olarak geniş çaplı bir ekonomik güç oluşturmaktan uzaktı²⁷.

Halil İnalıcık'ın yaptığı çalışmada buradaki esnafın birbirleri ile ilişkilerin son derece iyi olduğunu ve beraber yemekte içmekte oldukları ve aralarından su sızmadığını belirtmiştir ve bunun da temel sebebinin sosyal statülerinin aynı olduğudur. Yahudi esnafının 1480'li yıllardan sonra aktif olmasının temel sebebini ise özellikle İspanyadan göçe zorlanmalarına ihtimal vermiştir. Burada dikkati çeken bir diğer husus ise dükkânlardan birinin sahibi bir kadın olmasıdır. İsmi ise Gülnar Bacı olarak geçmekte ve kadın köle ticareti yapmaktadır. Yabancılarından birinin ise Efrenc²⁸ Coromi (Jerom) ismiyle anılmasıdır²⁹.

b-)Büyük Çarşının Personelleri:

Bedesten yönetim kuruluna sahipti ve burada ticaret yapanlar bir lonca kurmuşlardı. Bu kurulda Şeyler (Kâhyalar) nakipler (müfettişler) vardı. Kâhya az bir maaşla çalışırdı ve daha çok bahşiş alırdı buna mukabil usul çiğneyenlerden de ceza ücreti alırdı. Ayrıca çarşı içinde padişahın adeta temsilcisi gibi ve oradaki olaylardan bizzat padişaha karşı sorumlu idi. Hakları çiğnendiğinde ise esnaf hemen Mahmut Paşa Camisinde bulunan kadıya giderdi. Bekçilerin sayısı ise 70³⁰ kadar olduğunu söyleyen Evliya Çelebi bu kişilerin son derece güvenilir olduğunu ve her gece bedesten içerisinde kandil yakıp silahlarla yattıklarından bahseder.

Bunun dışında 300 kadar hamal ve bunların Piri Peygam-ı Ali olduğunu her gece bütün esnafların mallarını sandık sandık taşıdıklarından bahsetmektedir. Ayrıca İç Bedesten Tellallarının sayısının 40 olduğunu Dış Bedesten Tellallarının ise 300 kişi olduğundan

²⁷ Yaşar Baş, *a.g.e.* s.165.

²⁸ Efrenc İtalyan demektir.

²⁹ İnalıcık, *a.g.m.*, s.128-129.

³⁰ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.618.

bahsetmektedir³¹. İncalcık ise rakamların abartma olduğunu 1496 vakıf senetlerinde gece bekçilerinin sayısının 4 olduğunu belirtmektedir³².

c-)Büyük Çarşı İçerisindeki İş Kolları:

Evliya Çelebinin Seyahatnamesine göre bedesten'deki iş kolları şu şekildedir: Ehl-i Sanayi'-i Cukacıyan (**100 Dükkan 107 Nefer**), Ehl-i Sarraf-ı Atlascıyan (**105 Dükkan 300 Nefer**), Esnaf-ı Dibacıyan (16 Dükkan 25 Nefer), Ehl-i Kar Katifeciyan (**70 Dükkan 100 Nefer**), Esnaf-ı Yasdıkcıyan-ı Sırnek ? ve Katife (**100 Dükkan 400 Nefer**) Esnaf-ı Daraycıyan (**100 Dükkan 500 Nefer**), Esnaf-ı Hil'atcıyan-ı Harir 5 Dükkan 105 Nefer, Esnaf-ı Mahsemciyan (**17 Dükkan 40 Nefer**), Esnaf-ı Alacacıyan-ı Tire ve Sam (**70 Dükkan 100 Nefer**), Esnaf-ı Kisb-i Pestemalcıyan, Kar-hane (**1 Dükkan 400 Nefer**), Esnaf-ı Kemhacıyan (**17 Dükkan 19 Nefer**), Tuccaran-ı Demciyan (**58 Dükkan 100 Nefer**), Esnaf-ı Bezciyan (**500 Dükkan 600 Nefer**), Esnaf-ı Bezzazan-ı Boğasıcıyan, Kar-hane (**240 Dükkan 100 Nefer**), Taciran-ı Bezzazan (**700 Dükkan 1000 Nefer**), Esnaf-ı Halıcıyan (**40 Dükkan 111 Nefer**), Esnaf-ı Abacıyan (**300 Dükkan 700 Nefer**), Esnaf-ı Kebeciyan (**100 Dükkan 700 Nefer**), Esnaf-ı Dhramcıya8n-ı Sof (**80 Dükkan 100 Nefer**), Esnaf-ı Sofcıyan (Mutaflar) (**40 Dükkan 400 Nefer**), Esnaf-ı Sipah Pazarı (**500 Dükkan 800 Nefer**), Esnaf-ı Hilekar-ı Bit Bazarı (**400 Dükkan 700 Nefer**), Ehl-i Kar-ı Avret Pazarı (**300 Nefer**), Ehl-i Ayar Miyancıyan Pazarı (**300 Nefer**) Olmak üzere toplam 24 adet esnaf taifesi bulunmaktadır.

Bunun dışında Yeni Bedesten'de (Bedesten-i Cedid) ise Esnaf-ı Ayineciyan (**90 Dükkan 105 Nefer**), Esnaf-ı Sabbağan (**500 Dükkan 800 Nefer**), Ehl-i Sabir-i Hayırkar yani boyacı Tokmaccısı (**100 Dükkan 800 Nefer**) esnaf bulunmaktadır³³.

Sonuç olarak Büyük Çarşı olarak adlandırılan ve Fetihten sonra ayrı bir önem kazanan İstanbul Kapalı çarşısı ortaçağlardan günümüze dek ticaretin kalbi olarak varlığını sürdürmüştür. Zaman zaman depremler ve yangınlara yüz yüze gelmiştir. Özellikle Temmuz 1539'da Zindan Kapısından çıkan yangında çarşınının büyük kısmı yanmış, 1543 yılındaki yangında ise tamamen harabeye dönmüştür. 1652 yılında ise Kumkapı ve Kadırga limanına kadar olan yerler yanmış, 1660 yılında ise Çarşı dahil İstanbulun büyük bir kısmı yanmıştır.

Daha sonraki dönemlerde özellikle II.Mustafa Döneminden itibaren çarşı ahşap görünümünden kurtularak tamamen kagir yapılması emredilmiştir.Yangınlardan kurtulduktan sonra ise bu sefer depremler kapalı çarşıya zarar vermiştir. 22 Mayıs 1766 meydana gelen depremde çarşının bir kısmı harap olsa da hemen tamir edilmiştir. 1894 yılında İstanbul tarihinin en şiddetli depremlerinden biri meydana gelmiş Kapalıçarşı ile birlikte İstanbul'da birçok eser yıkılmış ya da zarar görmüştür³⁴.

³¹ Evliya Çelebi, *gös.yer*.

³² İncalcık, *a.g.m.*, s.129.

³³ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, 617.22.

³⁴ Eyice, "Bedesten" s.511.

Günümüzde ise özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yapılan restorasyonlar ve güçlendirme çabalarıyla yine ticaretin önemli bir merkezi olarak, ayrıca dünyada en çok turist çeken kapalı çarşı olarak varlığını sürdürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

AKOZAN, Feridun, “İstanbulun Kapalı Çarşısı” **Tarih Dergisi**, İstanbul 1979.

BAŞ, Yaşar, İstanbul Çarşısı (XV-XVII. Yy)**Basılmamış Doktora Tezi**, Erzurum 2008.

EVLİYA ÇELEBİ, Seyahatname Günümüz Türkçesiyle Cilt 1.2. **Yapı Kredi Yayınları**, İstanbul 2003.

EYİCE, Semavi, “ Büyük Çarşı”, **TDV İslam Ansiklopedisi C.VI.**, İstanbul 2003.

EYİCE, Semavi, ”Bedesten” **TDV İslam Ansiklopedisi C.V.**, İstanbul 2003.

FAROQHİ, Suraiya, Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, **Tarih Vakfı Yayınları**, İstanbul 1995

Fatih Mehmet II Vakfiyeleri, **Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı**, Ankara 1938.

İNALCIK, Halil, “İstanbul’un İncisi: Bedesten” İktisat ve Din, **İz Yayıncılık**, İstanbul 1997.

İNALCIK, Halil, Klasik Çağ(1300-1600), **Yapı Kredi Yayınları**, İstanbul 2003.

KOÇU, Reşad Ekrem, “Bedesten ve Kapalıçarşı”, **Hayat Tarih Mecmuası**, İstanbul 1973.

PAKALIN, Mehmet Zeki, Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, **Milli Eğitim Basımevi**, İstanbul 1983.

TİMUR, Taner, Osmanlı Toplumsal Düzeni, **İmge Kitapevi Yayınları**, İstanbul 1994.

YÜKSEL, Hasan, Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683), **Dilek Matbaası**, Sivas 1998.